

**ВІЧНІ ЦІННОСТІ У КНИЖІ Г.К. ЧЕСТЕРТОНА
«ОРТОДОКСІЯ»**

Abstract

The article "Eternal values in the book by G.K. Chesterton's "Orthodoxy"" aims to explore the peculiarities of the interpretation of eternal values, in particular, such as truth and freedom in one of the most famous books of this author. Chesterton belongs to the group of writers of the so-called Catholic literary revival, who turned to the values deeply inscribed in the human essence and consistently defended by the Catholic creed. The research was conducted primarily with the involvement of the cultural-historical and hermeneutic method. In "Orthodoxy", Chesterton conducts his own detective-biographical investigation, which touches on the question of the meaning of life and its components, which include managing its course with the help of orientation to the so-called eternal values. One of the elements of this complex is the truth and its search, to which the writer pays almost the most attention. It is important how exactly the author presents this material, which is difficult to analyze and perceive. He often talks about important and extraordinary things in his characteristic humorous manner, uses comparisons, puns, allegories, paradoxes in order to make this difficult subject for research more interesting, understandable, extraordinary, closer to everyday life, presenting even imaginary concepts in a bright, expressive and relaxed form. For the writer, the existence of a mystical and divine component in human life gives a chance to explain the presence of illogical aspects in the way a person thinks and perceives reality. According to the English author, the presence of inviolable truth gives a person the ability, even with a lack of certainty about himself, his gifts and opportunities, to conduct a relentless and

courageous search. For Chesterton, in connection with the search for truth, the question of freedom appears as the urgent one and such as associated with recognition, availability, and awareness of choice. At the same time, the distinction made by the thinker is important - he opposes freedom of thought, which, however, must be reasonably limited, to freedom of will for the reason that freedom of thought can become a tool for destroying free will through the introduction of the belief in the existence of fatalism, which becomes inevitable as a result of connecting all events by a cause-and-effect chain.

Key words: Chesterton, eternal values, "Orthodoxy", Catholic literary revival.

Анотація

Стаття «Вічні цінності у книзі Г.К. Честертон «Ортодоксія»» має на меті дослідити особливості трактування вічних цінностей, зокрема таких як істина і свобода в одній із найбільш відомих книг цього автора. Честертон входить до грона письменників так званого католицького літературного відродження, котрі звернулися до цінностей глибоко вписаних у людську сутність та послідовно відстоюваних католицьким віровченням. Дослідження проводилося передусім із залученням культурно-історичного та герменевтичного методу. У «Ортодоксії» Честертон проводить власне детективно-біографічне розслідування, котре зачіпає питання сенсу життя та його складових, у які входить керування його ходом з допомогою орієнтацію на так звані вічні цінності. Одним з елементів цього комплексу істина та її пошук, котрому письменник приділяє чи не найбільше уваги. Важливим є те, як саме подає автор цей непростий для аналізу та сприйняття матеріал. Він часто говорить про поважні та неординарні речі у притаманній йому жартівливій манері, використовує порівняння, каламбури, алегорії, парадокси для того щоб зробити цей непростий для дослідження предмет більш цікавим, зрозумілим, неординарним, наближеним до щоденного життя, подаючи навіть уможлидні поняття у яскравій, виразній і невимушеній формі. Для письменника існування містичної та божественної складової у

людському житті дає шанс пояснити присутність аспектів нелогічності у тому, як саме людина мислить та сприймає реальність. На думку англійського автора наявність непорушної істини дає спроможність людині, навіть маючи брак певності стосовно самої себе, своїх обдарувань та можливостей проводити невпинний відважний пошук. Для Честертона у зв'язку з пошуками правди нагальним постає питання свободи, котра бачиться ним як така, що лучиться із визнанням, наявністю, та усвідомленістю вибору. Водночас, важливим є те розрізнення, котре проводить мислитель – він протиставляє свободі думки, яка, однак, повинна розумно обмежуватися, свободу волі з тої причини, що свобода думки може стати знаряддям для нищення свободи волі через впровадження переконання у існування фаталізму, котрий стає невідворотним наслідком зв'язування всіх подій причинно-наслідковим ланцюгом.

Ключові слова: Честертон, вічні цінності, «Ортодоксія», католицьке літературне відродження.

Вступ

Г. К. Честертон – яскравий представник Католицького відродження в англійській літературі, яке відносять до 1845 – 1961 років і пов'язують із творчістю, окрім згаданого вище письменника, Джона Генрі Ньюмена, Джерарда Менлі Гопкінса, Гілера Беллока, Грема Гріна та Івліна Во (Бойніцька, 2021; *Boudway*, 2004; Spang, 1990). Із причин значного засилля ідеології у літературознавстві радянського періоду та часової складової, необхідної для заповнення утворених в процесі селективного світоглядного відбору лакун, творчість цього письменника потребує зусиль для входження в парадигму вивчення літературознавчих течій, як і розуміння значущості впливу не лише на світову літературу загалом, а й на українське мистецтво. Зокрема розгляд питання вічних цінностей у творах Честертона, зокрема в «Ортодоксії» допомагає краще зрозуміти підґрунтя світогляду письменника, котре проявляє себе у більш вираженій художній формі у його романах та оповіданнях.

Методологія і методи дослідження

Для реалізації даної розвідки були залучені методи культурно-історичний та герменевтичний метод.

Результати та дискусії

Розв'язання даної проблеми, котрій присвячується ця розвідка, започатковано дисертацією Є. Васильєвої про художній світ романів Честертона, у якій вона наголошує на зверненість навіть найбільш «легких» праць цього письменника до вічних цінностей та відстоювання їх автором, та статтею Я. Москвіна про антропологію Честертона та вагомість у ній значення людських цінностей, котрі власне і є так званими «вічними». Ми також вирішили, зважаючи на саму сутність матеріалу, зосередитись на важливій книзі Честертона «Ортодоксія» та на виокремлених вічних цінностях, котрі розглядаються та художньо обіграються, як істина та свобода (Васильєва, 2000).

Завданням даної статі є проаналізувати розуміння Честертоном вищезгаданих складових із категорії вічних цінностей у його книзі «Ортодоксія», зауважуючи манеру їх художнього обігравання, що й робить честертонівські тексти не лише корисними, виваженими та аргументованими, а й цікавими та достатньо легкими для сприйняття.

У своїй книзі «Ортодоксія» Честертон викладає засади своєї життєвої філософії, розмірковуючи про сенс життя, використовуючи як знаряддя для цього вічні загальнолюдські цінності, передусім таку як пошук правди, істини. Він викладає один за одним свої аргументи, зосереджуючи свою увагу на їх неупередженому аналізі. Розкладаючи по полицкам як загальноприйняті твердження широкої публіки свого часу, так і окремих «видатних» відомих представників науки та філософії, письменник намагається дійти до осердя того, що може мати різний зовнішній вигляд і видимість. Честертон наголошує на засиллі самообману чи практику використання неправдивих фактів із залученням правильної логіки, котра призводить до невірних філософських висновків, на яких люди вдумливі, чи такі, котрі вважаються такими, будують свою систему поглядів та світосприйняття, наводячи як приклад, зокрема, Бернарда

Шоу, про якого пише, що Шоу збреше лише у тому випадку, коли щиро прийме брехню за правду (Chesterton, 1994: 5).

Особливістю стилю Честертон є те, що він говорить про серйозні речі у жартівливій манері, і це допомагає читачу і легше сприйняти речі великою мірою уможливити, і використати свій життєвий досвід для перевірки істинності того, про що пише автор. Як відзначає сам Честертон, це великою мірою схоже на блазнювання, як у вислові про те, що людина шукає істину, деяких тягне до більш незвичайних істин. У цьому пункті Честертон звертається до суті справи в тому сенсі, що він зробив власне відкриття правди через страждання і манівці блукань у нетрях анархізму та інших -ізмів, хоча правда була близькою і давно відкритою. Письменник також звертається до правди, яка відкрита християнством, подаючи власні аргументи у відповідності до своєї епохи, розвінчуючи її міфи та прикрі помилки. Не висловлюючи це експліцитно, письменник спонукає читача до того, щоб проаналізувати свій життєвий досвід та факти, котрі можна перевірити і над якими можна подумати, щоб прийти до істини, котра Честертону бачиться єдиною і об'єктивною. Адже існування катехізису, котрий, за його словами, Честертон міг прочитати і вивчити ще у дитинстві, без власного вольового та мисленнєвого зусилля не призвело б саме по собі до здобуття віри християнської, яку письменник відкриває для себе такою новою і неочікуваною, яка, проте, вже існує не одне століття. Він порівнює це кілька разів, що стає своєрідним лейтмотивом, із відкриттям яхтсменом Англії, від якої він відплив, збився з курсу і яку спочатку приймає за новий тихоокеанський острів.

Для Честертон є важливо знайти правду у простому щоденному житті, тому він не зупиняється перед тим, щоб проаналізувати звичайні життєві ситуації і приходять до висновку про те, що цілком мирські люди навіть не розуміють світу, повністю покладаючись на кілька цинічних максим, які до того ж не є істинними. Як приклад він бере вислів свого знайомого про те, що певна людина далеко піде, адже впевнена у собі. Звичайно, Честертон, здається, доводить ситуацію до

абсурду, прикладаючи цю мирську істину до божевільних людей, – адже вони цілком у себе вірять, але такий підхід має право на існування, адже він дозволяє подивитися свіжим поглядом на часто вживану і заяложену фразу. Також такий підхід дозволяє прикласти мірило істинності не лише до умоглядних філософських тверджень та перевірити і вислови і переконання, які передаються через них у звичній мові.

Честертон у пошуках істини аналізує дві крайності у питанні відходу від істини, із якими він та його сучасники зустрічаються у житті – матеріалістичний детермінізм та скептицизм. Письменник ставить питання про милосердя – як його вирішують матеріалістичний детермінізм та християнство, зокрема в біблійному епізоді, коли Ісус відпускає звинувачувану і схоплену на гріху перелюбницю зі словами «Іди і більше не гріши». Можливість у майбутньому вибрати уникання гріха говорить про наявність свободи волі у людини, тоді як, зрозуміло, детермінізм не припускає можливість вибору між гріхом і його униканням. З іншого боку, скептик, котрий, на думку Честертона, сумнівається у реальному існуванні і батьків, і всіх речей навколо, якщо перекласти це на предмет роздумів, напевно, сумнівався би і в існуванні грішниці, і інших дійових осіб.

Інша правда, цікава для Честертона, – це наявність у світі Бога. Як стверджує англійський письменник, нова епоха не зупинилася перед тим, щоб не лише заперечувати Його існування, а й перед тим, щоб знайти раціоналістичне вирішення цього питання. Письменник наголошує і, здається, доводить до маразму особливість і дивність способу мислення деяких своїх сучасників нових теологів, котрі шукають раціоналістичних рішень у розумінні життя, людини та її природи. Честертон робить таке порівняння. Коли людина отримує задоволення від того, що здирає з кішки шкіру, то його сучасники швидше заперечать існування кішки, аніж існування Бога, що роблять атеїсти чи розірвання зв'язку між Богом і людиною, як роблять християни.

Для Честертона розум, важливий і необхідний сам по собі, однак поступається містицизму. Письменник проводить

своє розслідування, зауважуючи раціоналістичність мислення божевільних і широту світосприйняття людей, котрі дають право на присутність у світі загадки. Пошук істини не залишає Честертон у межах академічної науки, він прагне охопити всі сфери життя людини, не розділяючи сакральне для науки і профанне у звичайному повсякденному житті. Письменник подає це по-своєму, називаючи містичний елемент у житті казкою. Так, по-справжньому психічно здорова людина із здоровим глуздом, на думку Честертон, одною ногою стоїть на землі, а іншій у казці. Це, до речі, перегукується із думкою про сенс життя відомого уславленого психолога Віктора Франкла про те, що сенс життя полягає у тому, щоб одною рукою робити земні практичні речі, а іншою триматися за Бога.

Важливо підкреслити, що в «Ортодоксії», як зазначає і сам Честертон, він не виступає апологетом християнства, просто показуючи крок за кроком, яким шляхом він простує для відшукування істини. Природно, що письменник змушений критично ставитись до будь-якого твердження чи факту, які підпадають під дію його аналізу.

У своїх роздумах та пошуках істини Честертон назагал порівнює ідеї чи ідейні системи до релігії. У результаті він підкреслює переваги будь-якої релігії над будь-якою ідеєю через вузькість будь-якої ідеї чи філософії навіть не розглядаючи того, наскільки якась філософія чи ідея є істинними. Власне, відчутно, що сама вузькість вже ставить під сумнів істинність певних ідейних чи філософських систем.

Цікаво, що Честертон відрізняє різновиди фізичної та моральної правди, граючись словами фізичний і духовний (моральний). На його думку «Torquemada tortured people physically for the sake of moral truth. Zola tortured people morally for the sake of physical truth» (Chesterton 1994: 22). Проте, Честертон у такий аналіз вводить ще одну складову. Розділення правди на фізичну і духовну (моральну) у Честертон не настільки важливе, наскільки факт у часи Торквемади врівноваження правди та милосердя, яке (тобто врівноваження) відсутнє у честертонівській сучасності. Водночас це важливе питання для

Честертон відступає перед іншою проблемою – місцем та розумінням смирення. Честертон вживає свої улюблені порівняння та каламбури протиставляючи впевненість у собі та впевненість в істині. Слабкістю сучасників письменник бачить віру у свої переконання та сумніви в істині. Для Честертона важливо мати під ногами твердий ґрунт, впевненість в істині. Далі у творі Честертон пояснює важливість засад, які, здавалось би, обмежують свободу волі через образ майданчика на скелі. Доки цей майданчик обгороджений міцною стіною, діти, котрі на ньому граються, можуть дозволити собі будь-які, найбільш ризиковані ігри, оскільки почуваються безпечно за міцною стіною. Коли ж цю стіну прибрати, дітям уже не до ігор, адже вони відчують небезпеку. Отже, віра в непорушну істину дає можливість людині відштовхнутися і, навіть маючи сумніви стосовно самої себе, своїх обдарувань та можливостей, вести сміливий пошук. А в країнах, де зберіглася церковна та догматична дисципліна, збереглися і звички до маскарадів, карнавалів, веселих пісень, як відмічає Честертон.

Для пошуку істини Честертон часто використовує прагматичний метод. Однак, він відзначає, що використання цього методу відмінне від того, чим користується крайній прагматист. Письменник бачить метод прагматиста як «preliminary guide to truth» (початкові підходи до істини), тоді як крайній прагматизм стверджує повну її відсутність. Честертон розділяє думку прагматиста про те, що людина потребує ще деякі необхідні речі для розуму людини, окрім очевидної об'єктивної істини, однак саме об'єктивна істина належить до цих необхідних речей. Письменник демонструє свою думку через ще два цікавих каламбури, словесні парадокси: «Прагматист наказує людині думати про те, що їй потрібно, не дбаючи про Абсолют. Але людині обов'язково потрібно думати саме про Абсолют.» «Прагматизм дбає про потреби людини, а одна із головних потреб людини – бути чимось більшим, ніж прагматист».

Честертон як звичайно грається поняттями та словами, викриваючи неправдиві переконання. «Великим істинам» атеїстів він імпліцитно протиставляє істину справжню. Ці великі

істини, які мають на думку атеїстів відкритися, коли ми побачимо початок вільної думки, приречені, оскільки Честертон переконаний у тому, що ми вже бачили кінець вільної думки, адже вона поставила під сумнів саму себе, як скептичний світ сумнівається у своєму власному існуванні.

Честертон зауважує те, що християнство, на його переконання, йде за істиною. Він використовує зрозумілу і красиву алегорію. Беручи як приклад уявну місячну людину, письменника зазначає, що ця людина, побачивши дві руки і дві ноги у людей, зробить висновок, що земні люди мають також по дві мозкові півкулі та дві ключиці, однак нам доведеться визнати його не лише вченим у тому випадку, якщо він вгадає, де у нас знаходиться серце. Честертон проводить порівняння пошуку істинності та природи християнства і підкреслює важливу закономірність. Ця особливість стосується питання логічності. Він підкреслює той факт, що християнство не лише вивело логічні істини, а й стає нелогічним там, де істина нерозумна.

Для Честертонна християнство важливе тому, що воно відкриває істину, яка відповідає правді життя, як би не тавтологічно це не звучало. Честертон вживає метафору і передає цю думку також і іншим способом; він стверджує, що християнство не лише вірно слідує за речами, не викривлюючи і не прикрашаючи факти та судження, а й збивається зі шляху, продовжує слідувати за речами нелогічно, виявляючи втрату ними шляху, коли вони збиваються зі шляху. Там, де істина є простою, і християнство зберігає простоту, там де матерія складна і тонка, і християнство втрачає прагнення пояснити все надто просто. Використовуючи метафоричне пояснення Честертонна, християнство визнає, що людина має дві руки, але ні за що не визнає, що в людини також два серця, наскільки б логічним це не здавалося. Дивність і незвичайність в істині знаходить своє відображення у тому, що таким же подає його і християнське вчення.

За Честертоном істина, яку відкриває християнство, вірно слідує за істиною життя, і це співпадіння тим більш вражає, чим більш складних речей воно стосується. Так, відповідно по

порівняння мислителя, якщо отвір відповідає розміру балки, яка може пройти через цей отвір, то це менш вражаюче, аніж той випадок, коли ключ точно підходить до замка, який може відімкнути. І якщо перше може ще бути співпадінням, то назвати співпадінням друге мало хто зважиться, та й шансів на таке співпадіння вкрай мало, якщо вони взагалі є.

Істина, яка для Честертон у християнстві виявляється захопливою, це – істина, захована у протиріччях. Як приклад письменник бере ненависть до самовбивства і любов до мученика. Аналізуючи свої власні думки і почуття, він приходять до висновку, що мав ті самі переконання ще до того, як і дізнався про християнство. Такий досвід ще раз є свідченням про те, як невідступно християнство слідує за істинами життя і як глибоко відповідає глибинній природі людини. Інший цікавий парадокс, котрий аналізує Честертон є презирство до смерті заради смерті і презирство до смерті заради життя. Перше, презирство до смерті заради смерті, характерне для самовбивць, друге – для сміливців, які прагнуть вижити у складних ситуаціях, – воїнів у бою, альпіністів у горах, моряків у шторм. Честертон підкреслює, що новозавітна сентенція про те, що той, хто береже своє життя втратить його, а той, хто втрачає своє життя, його віднаде, справедлива не тільки, і навіть не стільки для високих філософських чи теологічних розумувань, скільки може бути чіткою вказівкою-інструкцією для приземленого дочасного життя. Так, тільки той, воїн, котрий із презирством до смерті йде у бій, щоб вибратись із оточення ворогів, може вижити, і тільки той моряк, котрий ризикує кинутись у безодню, щоб врятуватись, може врятуватись.

Говорячи про істину, котру має у собі християнство, яка відповідає правді реального життя, і котра є єдиною, і про численні відхилення і ересі, котрі спотворюють правду, Честертон знаходить цікаве порівняння, про те що стояти можна лише під одним кутом, а падати під всіма іншими, тому, власне, таким легким є впасти.

Для Честертон в питаннях пошуку істини важливим є питанням свободи волі, котре він розглядає підрізними кутами.

Автор, вписуючи свої роздуми в канву своєї сучасності, показує важливість визнання свободи волі, котру його сучасники не просто відривають від певного релігійного контексту, а й яку визнають чи ігнорують у відповідності від ситуації, а можливо і навіть несвідомо. Сам Честертон пов'язує свободу волі із вірою в чудеса. Ця віра в чудеса є для нього свідченням свободи душі. Цей, можливо трохи старомодний чи заангажований вислів, іншими словами насправді знову піднімає питання про свободу волі. Так Честертон звертає увагу на роздуми та вислови Бернарда Шоу, який називає жагу безсмертя жалюгідним егоїзмом, тоді як жагу життя називає егоїзмом відважним. Цей приклад є паралеллю-порівнянням для Честертонна, оскільки Шоу також не помічає на думку Честертонна, те, що чудеса є виявом так шанованої Шоу могутності волі.

У пошуках істини Честертон відстоює християнство, відсікаючи нав'язливу максиму про те, що всі релігії вчать про те саме. Зовнішня схожість у функціонуванні чи то релігії чи то будь-якої установи чи використання предметів одягу не можуть, згідно думки мислителя, говорити про ідентичність того, що знаходиться всередині. Честертон наголошує на тому, що спосіб вчення всіх релігій є дуже схожим, у них одна механіка, вони використовують ті самі прийоми – інститут священства, тексти, вівтарі, свята, братства, однак різниця є в тому, чому вони вчать.

Честертон у пошуках істини зосереджується на кожному конкретному моменті, уникаючи того, щоб ховатися і блукати у туманних категоріях людських досягнень, епохах, еволюції. Він зосереджується на ситуації людини на перетині шляхів, у якій бачить суть християнства. Адже автор відчуває і намагається передати своєму читачу правду про важливість моменту, оскільки кожен момент є моментом вибору, котрий веде людину у певному напрямку, однак саме питання моменту і вибору є важливим, як, власне і відчуває це мисляча людина.

Зрештою, Честертон переходить до того, щоб довести істинність християнства, керуючись аргументацією, яка доступна для будь-якої людини, у тому числі для агностика та атеїста. Письменник зосереджує увагу читача на трьох переконаннях, які

послужили тому, щоб люди відвернулися від християнства, які Честертон розвінчує. Стосовно першого, котре полягає на тому, що люди і зовнішнім виглядом, і по суті дуже сході на тварин, Честертон підважує аргументом про те, що люди насправді більше відрізняються від травин, аніж схожі на них. Як приклад – використання рук у людей та передніх лап у мавп, - котрі не виконують таких різних речей, котрі виконують людські руки – пишуть, грають на скрипці, витесують тощо. Те, що схоже на розумну організацію суспільства у бджіл чи мурах, насправді, є дуже далеким від того, що існує у людей. Як влучно зазначає Честертон, верблюди не малюють пензликами з верблюжої шерсті навіть поганих картин, а у будиночках бджіл не висять портрети видатних бджіл.

Стосовно другого аргументу про те, що всі релігії зародилися із незнання в страху та темноті. Честертон стверджує, що досліджував це питання і підстав для справедливості другого аргументу атеїстів не знайшов. Він зосереджується зокрема на питанні принесення людських жертв. Для нього не дуже переконливі гіпотези науки про те, що спочатку людські жертви були повсюдні, а згодом поступово зникали. Натомість, він вказує на те, що згадка про людські жертви має відголосок того, що вони були радше виключенням, як жертва Іфігенії з «Іфігенії в Тавриді», а у людстві зберіглося переконання про те, що колись світ був добрішим, а людство навряд чи прогресує в моральному плані.

Третій аргумент атеїстів про те, що жреці отруїли світ гіркотою, Честертон також розвінчує, вказуючи на те, що саме у країнах, де зберіглося католицьке вчення та дисципліна, зберіглися водночас і гучні забави, ігри та пісні. Як пояснення він знову звертається до своєї алегорії про безпечний майданчик для ігор на скелі, огорожений стіною, котра гарантує безпеку, – де стіни уособлюють католицьке вчення, яке й дає можливість тішитись життям, захищаючи від великих небезпек.

Нарешті, Честертон стверджує, що прийняв віру тому, що вона сама є правдою, істиною, а не набором довільно вибраних, не пов'язаних між собою істин. Письменник йде далі від

філософій, котрі проголошують істини, котрі є і так явними до християнства, котре говорить про речі, котрі спочатку здаються неправдивими, але виявляються істиною. Честертон вважає не лише на фасад якоїсь істини, а й прослідковує те, що яких наслідків чи ж то висновків вона призводить. Він, наприклад, порівнює трактування бідності у теософських вченнях із християнством. Тож, якщо приймається твердження, що стан людини зумовлений кармою і її поведінкою у попередньому житті, то бідняк викликає презирство. Християнство ж, трактуючи всіх людей як братів, створює атмосферу співчуття та милосердя навколо проблеми бідності.

З питанням та цінністю істини у творчості Честертон тісно пов'язане розуміння категорії свободи. Так, зокрема Москвін наголошує на тому, що «Істина в філософії Честертонна завжди зв'язана з благом, а правда приносить свободу» (Москвін, 2017: 77).

Честертон говорить про свободу як про здатність дивитися у різних напрямках. Так він стверджує те, що для нього вона – це дивитися не лише вниз, як характерно для його сучасників-детерміністів, але й угору.

Природно, що розмірковуючи про свободу, Честертон стикається із питанням свободи думки. Тут важливо зауважити те, що письменник вважає природним ставити границі такій необмеженій свободі. Він зауважує, що необмежену свободу думки не визнає ані стара релігія, ані сучасна наука, оскільки наука засуджує нездорову думку, а теологія засуджує думку богохульну.

Водночас, Честертон протиставляє свободу думки та свободу волі. Він каже, що свобода думки може використовуватися для того, щоб нищити свободу волі. Честертон оцінює міру свободи релігії і детермінізму, вказуючи на те, що детерміністи мають менше свободи, аніж віруючі люди. Так, він проводить таке порівняння. Детермініст, зокрема Маккейб, про якого письменник говорить, аналізуючи особливості детермінізму, вважає християнина обмеженим, оскільки він не може вірити в детермінізм. Детермініст же не має

права вірити у чудо. Віра менше обмежує, на думку Честертон, ніж детермінізм, оскільки детермінізм вважає, що всі події пов'язані ланцюгом причини та наслідку. Християнин же, визнаючи те, що у світі є досить впорядкованості, залишає свободу чуда, свободи відступити від правила чи загальної закономірності. Отже, визнаючи складність і заплутаність як самого світу, так і самого себе, християнин має більше свободи.

З іншого ж боку, пов'язаність всього, всіх подій ланцюгом причини та наслідку призводить до фаталізму. Так свобода думки призводить до заперечення свободи волі.

У свободі думки Честертон наголошує на двох важливих правилах – думати з правильними першими принципами та думати з правильного кінця. Один з таких прешопринципів – наявність у мисленні містицизму, котрий і зберігає людині розум. Письменник вважає, що думка божевільного замикається логікою, у той час як для здорової людини притаманна присутність у мисленні певного містицизму. Честертон стверджує, що таємниця просто необхідна для ментального здоров'я людини, і звичайна людина була у здоровому розумі саме тому, що була містиком. Образно висловлюючись, Честертон стверджує те, що людина однією ногою завжди стояла на землі, а іншою була у казці.

Честертон описує стан ментальної свободи звичайної людини, котра завжди зберігала здоровий розум, як такий, що залишала за собою право і мати сумніви у богах, і мати право у них вірити. Останнього права позбавлені агностики-сучасники Честертон, як стверджує сам письменник.

Честертон говорить про, образно висловлюючись, «об'ємність мислення» звичайної людини, котра вмів прийняти обидві істини, навіть якщо вони здаються такими, які протирічать одна одній. Така людина не випускає зі свого поля зору обидві істини і бачить тоді істину ніби «об'ємно», більше дбаючи власне про істину, ніж про послідовність. Отже дві істини приймалися разом із протиріччям, і таким чином людина зберігала як фізичний, так і духовний зір об'ємним. Такий спосіб тільки покращує зір, як стверджує письменник. На практиці Честертон

порівнює це з вихованням дітей, яких вчать поведінці за земними законами, зберігаючи при цьому віру у те, що саме дітям належить царство небесне з його вірою у можливість чуда. Такий підхід є виявом віри, яка поєднує віру у долю і водночас віру у свободу волі.

У поясненні свободи волі Честертон використовує свій улюблений прийом парадоксу. Він підкреслює, що людині вдавалося все зрозуміти з допомогою єдиної речі, котру вона не розуміла, – за допомогою містицизму.

Честертон красиво використовує графічні символи для алегоричного прояснення свободи і широти думки. Він порівнює коло як символ логіки та хрест як символ таємниці. Так християнство із своїм символом хреста і усім, що з цим пов'язано, «виривається назовні», на відміну від кола. Важливим є й те, що хрест має у собі символічне графічне зображення парадоксу у своєму центрі.

Честертон, аналізуючи свободу думки, образно стверджує, що вона вичерпала свою свободу і втомилася від свого успіху. Вичерпаність свободи полягає, судячи з контексту твердження Честертонна, у тому, що свобода думки насправді поставила під сумнів саму думку і можливість її існування (Chesterton, 1994: 17).

Честертон розмірковує про свободу і в соціальному аспекті. Він підкреслює схильність до старіння людських установ до такої міри, що «ми завжди страждаємо від нової тиранії, яка років за двадцять до того була свободою» (Chesterton, 1994: 100). Як приклад він наводить захоплення патріотичністю монархії Єлизавети і невдовзі обурення тиранією Карла I, наступника Єлизавети після Якова I. Інший приклад Честертонна - те, що прогресивного фабриканта в Англії в XIX столітті вважали ледь не речником народу, а згодом соціалісти проголосили його кривавим тираном та людожером. Отже, за свободою слід слідкувати з метою того, щоб усунути зловживання нею.

Честертон у контексті переконань своєї епохи виводить власне визначення вільнодумної людини, - це зовсім не людина, яка має власну думку, а особа, котра подумала по-своєму і

вибрала певний набір догм, таких, наприклад, як неможливість особистого безсмертя, чудес, матеріальну основу світу. І до того ж всі ці ідеї, як відзначає письменник, є обмеженими самі по собі.

Як не дивно, для переважно наукового способу мислення сучасників Честертон, автор піднімає питання свободи у стосунку віри в чудеса, яке природно включає в себе надприродний аспект. Письменник декларує в чуді свободу Бога. Честертон порівнює наявність свободи людини і Бога у різних системах переконань. Так він стверджує, що католицизм відстоює особливу духовну свободу як Бога, так і людини. Кальвінізм забирає свободу в людини, все ж залишаючи її Богу. А Матеріалізм позбавляє свободи і людину і Бога. З іншого боку, залишаючи за людиною право вірити чи не вірити в чуда, Честертон окреслює людину, котра вірить у чудеса (а отже, і, досить вірогідно, у Бога) більш вільною, аніж та, яка не вірить. Отже, й думка про те, що невіра в чуда пов'язана із прогресом і свободою – вкрай невірна. Людина, котра вірить у чуда, саме з цієї причини є більш вільною, оскільки чуда означають свободу душі та її владу над тиранією обставин.

З іншого боку, Честертон показує, що чуда є тим самим виявом миттєвої влади духа над матерією, у той час як та сама влада духа над матерією, лише більш розтягнена у часі і послідовна є прогресом в єдино прийнятному сенсі для письменника.

Із розумінням свободи Честертон співвідносить також троїчність Бога у християнстві. Письменник відзначає, що натяки на існування духу ради, відмінності між трьома особами в Трійці особливо важливі та близькі для серця європейця.

Честертон бачить розумну гарантію свободи саме в ортодоксії з її вченням про первородний гріх. Адже прийняття цього дає сили на те, щоб повставати проти тиранічної влади і насичуватися завзяттям до праці. Саме це вчення про первинність духу на відміну від нових віянь про досконалість людини та первинність матерії дає перспективу людству, як і надію.

Письменник, розвиваючи свої думки, показує, що саме вчення про свободу волі дає можливість не бачити у тюрмах

лікарень для людей, які чинять злочини, як і стверджувати свободу для вчинків людини у кожному моменті.

Висновки

Отже, у «Ортодоксії» Честертон розповідає про свій пошук істини та свободи, спираючись на них як на загальнолюдські цінності. Він часом говорить про серйозні речі у жартівливій манері, використовуючи порівняння, алегорії, каламбури, парадокси для того щоб зробити предмет обговорення більш зрозумілим, цікавим, неординарним і наближеним до щоденного людського життя, подаючи навіть абстрактні поняття у живій і невимушеній формі. Для письменника існування божественної та містичної складової у людському житті дає можливість пояснити присутність елементів нелогічності у здоровому глузді та його широту. На думку Честертона наявність непорушної істини дає можливість людині, навіть маючи сумніви стосовно самої себе, своїх можливостей та обдарувань вести подальший відважний пошук.

Для письменника у зв'язку з пошуками істини нагальним постає питання свободи, котра пов'язана з наявністю, визнанням та усвідомленістю вибору. Свободі думки, яка, однак, має розумно обмежуватися, Честертон протиставляє свободі волі, адже саме свобода думки може підступно використовуватися для нищення свободи волі через фаталізм у наслідок зв'язування всіх подій ланцюгом причин та наслідків.

Подальші розвідки у даному напрямку можуть включати в себе аналіз інших загальнолюдських цінностей та його художнє втілення у творах Честертон, як критичних, так і художніх, а також аналіз подібних цінностей у творах інших письменників католицького відродження у англійській та світовій літературі.

Література

- Бойніцька, О. (2021). Католицьке відродження в англійській літературі. *Science and Education a New Dimension. Philology, IX(75), 17-20.* doi.org/10.31174/SEND-Ph2021-257IX75-03.
- Васильєва, Е.В. (2000). *Художественный мир романов Г. К. Честертон.* (Дисс. канд. філол. наук). Воронеж.

- Москвин, Я.В. (2017). Радость как осознанный выбор в антропологии Честертона. *Філософія. Філософські перипетії*, 56, 72-80. Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILEA=&2_S21STR=VKhIFLO_2017_56_14.
- Boudway M. (2004). *The Catholic Revival in English Literature, 1845-1961. First Things, April*. Режим доступу: <https://www.firstthings.com/article/2004/04/the-catholic-revival-in-english-literature>.
- Chesterton G.K. (1994). *Orthodoxy*. Режим доступу: <https://www.gutenberg.org/ebooks/130>.
- Sparr, O.A. (1990). *To Promote, Defend, and Redeem: The Catholic Literary Revival and the the Cultural Transformation of American Catholicism, 1920-1960*. Bloomsbury Academic. doi: 10.2307/3168190.

References

- Boinitska, O. (2021). Catolitske vidrozhennia v angliyskiy literatouri [The Catholic Revival in English Literature]. *Science and Education a New Dimension. Philology, IX(75), 17-20*. doi.org/10.31174/SEND-Ph2021-257IX75-03 [in Ukrainian].
- Vasilyeva, E.V. (2000). Khoudozhestviennyi mir romanov G.K. Chestertona [The artistic world of G. K. Chesterton's novels]. (Diss. candidate of philol. sciences). Voronezh [in Russian].
- Moskvyn, YA.V. (2017). Radost' kak osoznannyi vybor v antropolohyy Chestertona [Joy as a conscious choice in Chesterton's anthropology]. *Filosofiya. Filosofs'ki perypetiyyi* – *Philosophy. Philosophical vicissitudes*, 56, 72-80. Retrieved from http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILEA=&2_S21STR=VKhIFLO_2017_56_14 [in Russian].
- Boudway M. (2004). *The Catholic Revival in English Literature, 1845-1961. First Things, April*. Retrieved from <https://www.firstthings.com/article/2004/04/the-catholic-revival-in-english-literature>.

-
- Chesterton G.K. (1994). *Orthodoxy*. Retrieved from <https://www.gutenberg.org/ebooks/130>.
- Sparr, O.A. (1990). *To Promote, Defend, and Redeem: The Catholic Literary Revival and the the Cultural Transformation of American Catholicism, 1920-1960*. Bloomsbury Academic. doi: 10.2307/3168190.

Рукопис статті отримано 1 серпня 2023 року

Рукопис затверджено до публікації 22 листопада 2023 року

Інформація про автора

Польщак Анелія Леонідівна – кандидатка філологічних наук, старша викладачка кафедри англійської мови, Національний Університет «Києво-Могилянська Академія»; 2, вул. Г. Сковороди, Київ, 04070, Україна; e-mail: polshchakaneliya9@gmail.com, [http:// orcid.org/0000-0002-7687-8616](http://orcid.org/0000-0002-7687-8616).

Polshchak Aneliya Leonidivna, candidate of Philological Sciences, senior lecturer of the Department of English, National University of "Kyiv-Mohyla Academy", 2, H. Skovoroda Str., Kyiv, 04070, Ukraine, e-mail: polshchakaneliya9@gmail.com, [http:// orcid.org/0000-0002-7687-8616](http://orcid.org/0000-0002-7687-8616).